

Jászság a háború viharában

A Nagy Háború

A 19. és a 20. század fordulóján a világpolitikai helyzetet a nagyhatalmak egymásnak feszülése határozta meg. A Központi Hatalmak és az Antant hatalmak álltak egymással szemben. A Központi Hatalmak országai: Németország, az Osztrák Magyar Monarchia, Törökország és Bulgária. Az Antant országai: Franciaország, Anglia és Oroszország, melyhez a háborúba való belépésével 1915-ben csatlakozott Olaszország, 1916-ban pedig, Románia. Az egyes országoknak konfliktusaik voltak egymással, a franciáknak a németekkel, az angolok gyarmati kérdésekben rivalizáltak a németekkel, Oroszország a pánszlávizmusra hivatkozva a balkáni népeket felhasználva a monarchia és a török birodalom elleni terjeszkedés érdekében. Ezt tetézték még az egyre erősebb szerb, horvát, román, olasz és szlovák nemzeti törekvések. Mindenki háborút akart, melyhez a kipattanó szikrát várták.

Ez 1914. június 28-án következett be, amikor is Szarajevóban megölték a monarchia trónörökösét és feleségét. A hírek óriási nemzetközi visszhangja támadt, s még hetekig kérdéses volt, hogy ez a szikra lángra lobbantja-e Európát. Automatikusan nem érvényesült az a formula, hogy „*büntessük meg Szerbiát!*” Az osztrák vezetésnek előbb tisztázni kellett, hogy egy esetleges katonai lépésre hogyan válaszolnak a nagyhatalmak. A németek pozitív válasza megnyugtatta, sőt felbátorította a bécsi vezető köröket. Tisza István magyar miniszterelnök diplomáciai úton szerette volna rendezni a kérdést, azonban az osztrák vezetésnek sikerült elhallgattatnia. S július második felében a német támogatás tudatában már ő is elfogadta a háborús fellépést, csupán csak azt szorgalmazta, hogy a célok megjelölésében területszerzésről ne essen szó.

A közös minisztertanács jegyzéket intézett Szerbiához, ennek szövegét július 19-én véglegesítették, és a válaszadást 48 órán belül határozták meg. Az elnöklő közös külügyminiszter Bertchtold a jegyzék átadási időpontjául július 23-án 17 órát javasolta, hogy a 48 órás határidő lejártá után a mozgósítás még szombatról vasárnapra virradóra elrendelhető legyen. A kemény feltételeket tartalmazó jegyzéket július 23-án 18 órakor adta át a monarchia belgrádi nagykövete a szerb kormányfői teendőket ideiglenesen ellátó pénzügyminiszternek.

A nem kielégítő válasz után a szombaton este az osztrák-magyar közös külügyminiszter megszakította a két állam közötti diplomáciai kapcsolatot, az uralkodó pedig, elrendelte a részleges mozgósítást Szerbia ellen. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. július 28-án hadat üzent Szerbiának, majd július 31-én pedig általános mozgósítást rendelt el az egész monarchia területén. Július 30-án az orosz cár II. Miklós általános mozgósítást rendelt el Oroszországban a monarchia ellen. Augusztus 1-jén Németország hadat üzent Oroszországnak, 3-án pedig Belgiumnak és Franciaországnak. Augusztus 1-jén a francia kormány általános mozgósítást rendelt el. Augusztus 4-én Nagybritannia hadat üzent Németországnak, 12-én pedig Franciaország és Nagybritannia az Osztrák-Magyar Monarchiának. Augusztus 5-én a Monarchia hadat üzent Oroszországnak, 6-án pedig Szerbia Németországnak.

Európa lángokban áll, elkezdődött a rövid időre tervezett háború, melynek 4 év múlva lett vége, s *nagy háborúként*, majd *I. világháborúként* vonult be a történelembe, melyben a Központi Hatalmak részéről 24 500 ezer, az Antant részéről 43 137 ezer fő vett részt (Összesen 67 637 000 fő).

A Központi Hatalmak vesztesége:	4 053 586 halott	6 968 000 sebesült
Az Antant Hatalmak vesztesége:	5 393 300 halott	11 926 000 sebesült
Összesen:	9 446 886 fő halott	18 894 000 sebesült

1914. július 25-én délután az egész országban, így a Jászságban is izgatottan várták a Budapestről érkező híreket, mivel este 18 órakor járt le a határidő a Szerbiának küldött ultimátumban foglalt követelések teljesítésére. Az izgalmakat fokozta az is, hogy a postán elrendelték az éjjeli szolgálatot és felfüggesztették a vasárnapi munkaszünetet. Jászapátira este 8 óra után érkezett meg Budapestről az első hír, miszerint Szerbia nem adott kielégítő választ az ultimátumra. Belgrádi nagykövetünk nyomban elhagyta a már ellenségesnek tekintett országot. A hírt egy tőzsdebizománys cég telefonálta meg a Grószman Farkas és Fiai cégnek, s egy félóra múlva már az egész város tudta, és a késő esti órákban már mindenki biztosra vette az elkövetkezendő háborút.

A Jászság két szolgabírói hivatalába – Jászberény és Jászapáti – éjjél után érkezett meg az első hivatalos értesítés a mozgósítási parancs végrehajtására, berendelték a hivatali személyzetet, elkezdték a munkát. Reggel 7-8 óra körül végeztek, s küldöncök útján kiküldték a községi előljáróságok részére a szükséges rendelkezéseket és utasításokat. Jászberényben és Jászapátin már délelőtt kiragasztották a mozgósítást elrendelő plakátokat, a községekben pedig délután dobolás útján értesítették a lakosságot. Jákóhalmán éppen a templomi búcsúünnepet tartották ezen a napon.

A korabeli sajtó – Jászapáti és Vidéke – augusztus 1-jei tudósítása szerint: *„A mozgósítást a város lakossága megnyugvással; sőt örömmel fogadta... és az első hívó szóra mámoros lelkesedéssel sietett a zászló alá minden polgára a honnak. Ezrek és ezrek szálltak fegyverbe a királyi parancs elhangzása után, s megindult egy hatalmas, félelmetes, rettenetes szuronyerdő a monarchia dicsőséges hadserege – Szerbia ellen. ...A tartalékosok és a népfelkelők, még a 42 éves családapák is látható lelkesedéssel mentek a nemzeti becsület védelmére.”*

A részleges mozgósítás útján behívott védköteleseknek 27-28-án hétfőn és kedden kellett bevonulniuk Jászberénybe, illetve Szolnokra. Jászberényben a magyar királyi 29. honvéd gyalogezred, Szolnokon pedig a császári és királyi 68. gyalogezred állomásozott, mindkettő zömében jász-kunsági feltöltődésű volt. Oly sok személyt hívtak be, hogy mindkét városban gond volt a katonák elhelyezésével. A hadba vonulók lelkesen énekelték: *„Megállj, megállj kutya Szerbia, Nem lesz tiéd soha Bosznia!”*

A bevonulók lelkesedéséről és búcsúztatásáról a Jászapáti és Vidéke című újság tudósít bennünket, s ez a többi településen is hasonlóan történhetett mint Jászapátin: *„Hozzá tartozók, barátok meg az érdeklődők 1000 és 1000 számban kísérték ki őket, egy talpalatnyi hely sem volt a pályaudvaron, s vagy fél km-es távolságban kocsi kocsi mellett szorongott az állomás előtti útvonalon is, különösen sok volt a jászszentandrási, meg a tanyai kocsi, valamennyi katonát hozott, aki mind a háborúba indult a haza védelmére. Összepréselve, összezsúfolva, de mégis vidám énekszóval, lelkes örömmel mentek a robogó vonatokon. Az asszonyok sírtak, a lányok kendőket lobogtattak, az itthon maradtak szeméből kicsordult a könny, a vasúti kocsikból azonban a Kossuth-nóta és egyre csak a Kossuth nóta dallama hangzott. A vonat már bekanyarodott az erdő felé, s még mindig hallatszott, bár egyre elhalóbban:*

*„Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni,
Éljen a haza.”*

Általánosságban elmondható – bármennyire is furcsának hangzik ez ma – az emberek háború-pártiak voltak, akiket behívtak, készséggel és lelkes örömmel mentek a hívó szóra.

Néhány nap múlva a szolgabíróságoknak újabb mozgósítási feladatot kellett végrehajtani. Oroszország július 30-i monarchia elleni mozgósításra válaszul az uralkodó július 31-én pénteken általános mozgósítást rendelt el. Este 6 óra körül érkezett meg a rendelkezés, s azonnal önkéntesek vitték a rendeletet a községekbe. Az összes fegyvernemhez tartozó tartalékosoknak és népfelkelőknek az értesítéstől számítva 24 órán belül el kellett indulniuk az alakulataikhoz. Ugyanez vonatkozott a hadsereg tulajdonát képező és vállalkozóknak kiadott lovakra is, ahonnan a lovat kapták, ahhoz az alakulathoz kellett visszavinni őket.

Jászberényben ebben az időben a magyar királyi 29. honvéd gyalogezred III. zászlóaljja állomásozott, legénységi állománya jászági feltöltődésű volt. A békelétszámok mozgósítás után hadi létszámmra feltöltött alakulat eskütételéről és búcsúztatásáról a Jászárokszállás és Vidéke 1914. augusztus 5-i száma beszámolót közöl: „*Augusztus 4-én szép, megkapó ünnepség volt Jászberényben. A tényleges és tartalékos állomány és a Jászberényben állomásozó 29. gyalogezred teljes díszben a főtéren lévő templom elé vonult, hogy esküvel is megpecsételje honszeretetét és áldozatkészségét. A felállított ezred gyönyörű képet mutatott teljesen új csukaszürke ruházatával és új felszerelésével. A szálas, erős magyar fiúk arcán a rettenthetetlenség tükröződött vissza, azzal a komolysággal, mely a bátorságot szokta kísérsni. A közönség ellepte körülöttük a teret és meleg szeretettel nézte az új nagy idők legendás alakjait.*

A templomban ünnepi szentmise volt. A templom padjait Jászberény és környékének előkelősége, s a katonatisztek töltötték meg. A misét Erdős András Jászberényi plébános végezte nagy papi segédlettel. Mise után a papság és közönség a templom előtt állókatonaság elé vonult, hol Erdős András megáldotta a csapatokat, majd beszédet intézett hozzájuk. A történelmi jelentőségű pillanat alatt a közönség sírva fakadt.

De átvette szerepét a katonaság. Felhangzik az érces vezényszó és az alezredes esküdtet. Az eskü után az ezred díszmenetben vonult el a városháza előtt a laktanyába.” – olvashatjuk a korabeli lapban.

A katonák augusztus 7-én elhagyták a laktanyát, s elindultak a harctérre, a hatalmas jászberényi laktanya üresen maradt.

A Jászságból behívott katonák nagyobb számban a 29. honvéd gyalogezredben, a 68. közös (császári és királyi) gyalogezredben, és a 13. közös (jászkun) huszárezredben harcolták végig a háborút. Természetesen kisebb nagyobb létszámban más gyalogos és huszár alakulatokhoz is vonultattak be jászokat, így a 32. közös gyalogezredhez és a 24. közös tábori vadászzászlóaljhoz, a 7. 8. 10. közös és az 1. magyar királyi honvéd huszárezredhez. Jászfiaink kis létszámban a haditengerészet katonái között is megtalálhatók voltak. Sőt a tüzérségnél is szolgáltak jászkunok. A közös hadsereg tábori tüzérségénél a 10. 11. 12. tábori ágyús ezredben, a 4. tábori tarackos ezredben, a 4. hegyi tüzérezredben, és a 7. önálló vartüzér zászlóaljban, valamint az 1912-ben felállított magyar királyi honvéd tüzérség 1. és 7. ágyúezredében.

Ezek a katonák valamennyi fegyvernemnél megállták a helyüket, a rájuk bízott feladatot teljesítették. A monarchia hadseregén belül a jászkun egységek vakmerőségben, hősiességben és helytállásban a legjobbak közé tartoztak. A háború szenvedő szereplői voltak, parancsot teljesítettek, s parancsteljesítés közben, ha kellett, életüket áldozták. Amikor reszketett a levegő, amikor rengett a föld, amikor az orosz síkság porhanyós földjét gránátok szántották, amikor hasadoztak a doberdói sziklák, amikor az erdők fedezéket nyújtó fáinak halomra dőltek, ott állt rendületlenül a magyar katona, a jász katona, heteken, hónapokon át, éveken keresztül harcolt, zokszó nélkül túrt. Beállhatott a sötétség, dühönghetett a szélvihar, tikkasztó volt a meleg, vagy velőt fagyasztott a hideg, vagy belepte a hó, a lövészárookban a magyar katona, a jász katona tudta mindig a feladatát és kötelességét – és azt teljesítette.

Szóljunk néhány szót az alakulatokról, ahol nagyobb létszámban szolgáltak jászági, jászunksági katonák.

A 68. közös ezred főállományát a háború kitörése Zimonyban érte. Jelen voltak az első lövéseknél és a Száva hídjának felrobbantásánál. Az ezred első halottja Tóth András volt, első sebesültje pedig, Knerlev János kapitány. A szerb fronton harcoltak, majd az orosz frontra Galíciába vezényelték őket. 1917-ben előbb az Isonzó fronton voltak, itt az ezred III. és IV. zászlóaljja szinte teljesen felőrlődött. 1917. július 7-től újra az orosz fronton voltak. 1918 februárjától ismét az olasz fronton teljesítettek szolgálatot, s a háború befejezése itt érte őket.

A 29. gyalogezred az 1914-es évet a szerb harctéren töltötte. 1915-1916-1917-ben az orosz fronton voltak, ebből 1917-ben 9 hónapot Bukovinában, Moldvában és Csángó földön

tartózkodtak. 1918. áprilistól július végéig Horvátországban, Szlavóniában és Fiumében karhatalmi feladatokat láttak el, augusztustól október végéig pedig, az olasz hadszíntéren harcoltak. 1918. október 30-án kivonták őket a hadszíntérről. Somogyvári Gyula író a 29. gyalogezred hadnagya volt, lebilincselő regényeit olvasva nyomon követhetők az ezred harctéri eseményei. Háborús regényeiben sok jászági névvel találkozhatunk.

Ha az II. világháborús veszteséglistákat vizsgáljuk, szembetűnik a Jászság, hősi halottai jelentős számban e két ezredben teljesítettek háborús katonai kötelezettségüket.

A 32. közös ezred a szerb, majd az orosz és olasz, a 24. közös vadászászlóalj, az orosz és az olasz, a 7. közös huszárezred a szerb, az orosz és az erdélyi, a 8. közös huszárezred szerb, majd orosz, a 10. és 13. közös huszárezred pedig a szerb orosz, majd balkáni hadszíntéren harcolt. A tüzér alakulatok többnyire ütegenként, szétbontva kerültek harci alkalmazásra, más csapatok alárendeltségében.

Alig hogy elkezdődött a háború, a jászberényi katonák még el sem távoztak a csataterekre, 1911. augusztus 2-án dr. Eördögh Oszkár kórházigazgató-főorvos a Jászberény című újságban bejelentette, hogy a kórházban betegápolónői tanfolyamot szervez, és 20-40 év közötti hölgyek jelentkezését várja a következő napon a kórházban. A tanfolyamot megszervezték, a képzés elindult és szeptember második hetében a városháza nagytermében avatták fel az első végzeteket. Még azon a héten újabb tanfolyamot szerveztek, újabb csoport oktatását kezdték el a kórházban.

Ugyancsak szeptember második hetében a Vöröskereszt felhívására sebesültkórház létesítésére irányuló szervezőmunka kezdődött el Jászberényben. A helyi kerületi munkásbiztosító pénztár felajánlotta, hogy két termét kórháznak rendezi be és a szükséges berendezéseket társadalmi úton szerzi be, amihez kéri a város lakosságának a segítségét. A helyi Vöröskereszt Egyesület szeptember 20-án közgyűlést tartott, ahol a vezetőség bejelentette, hogy Vavrik Endre ügyvezető alelnök közbenjárására a helyi fogházból a felállítandó kiegészítő sebesült kórház részére 100 teljesen felszerelt ágyat bocsájtanak az egyesület rendelkezésére, a kaszárnyából pedig 100 ágyat felszerelés nélkül, s e 100 ágy felszerelését gyűjtés útján kell beszerezni. Ugyanígy kell szervezni a konyhai és étkezési felszereléseket is. Élelmezésre a hadügyi kincstár a tisztek után 3, a legénység után 2 koronát biztosít naponta, de a kórház működtetéséhez még így is 12 000 korona forgótökére volt szükség. Ennek érdekében az ügyvezető alelnök a helyi 4 pénzügyintézet és a közbirtokosság vezetőit értekezletre hívta össze, akik vállalták, hogy ezt az összeget kamatmentesen az egyesület rendelkezésére bocsájtsák a háború egész idejére. Döntöttek a sebesült kórházak helyéről: a gazdasági ismétlőiskola, Tóth Sándor, Leitner Ármin és a munkásbiztosító pénztár által felajánlott helyiségekben lesznek felállítva. A közgyűlés reményét fejezte ki, hogy sürgős, de alapos munkával 200 sebesült katona részére e kiegészítő kórházak mihamarabb készen állnak.

És valóban, jó szervezőmunkával gyorsan végeztek, s október 5-én az első beteg katonák – mintegy 30 fő az északi harctérről, főleg olasz és német anyanyelvűek – megérkeztek, s az ismétlőiskolában elkezdődött a gyógyító munka.

A Jászságban még Jászapátin, Jászárokszálláson és Jászkiéren létesültek vöröskeresztes kiegészítő kórházak a harctéren megsebesült katonák kezelése, gyógyítása és utókezelése céljából.

A Jászapáti és vidéke c. újság 1914. augusztus 16-i számában arról olvashatunk, hogy a város képviselőtestülete a Vöröskereszt Egyesület felhívására „*egyhangúlag határozatba ment, hogy a sebesült katonák ápolására a kiséri úti új elemi iskolát kórház céljaira felajánlják, s be is rendezik. 50 db kórházi ágyat azonnal meg is rendeltek*”. Szeptember 20-án az 50 ágyas kórház be volt rendezve és szeptember 21-én az első 50 sebesült katona megérkezett – többségükben horvátok, de volt közöttük bosnyák, német, cseh, sőt két magyar is.

A fenti újság szeptember 13-i számában olvashatunk a jászkiérei kórház létesítéséről. „*Ez a derék jász város ... 100 ágyas kórházat rendezett be a sebesült harcosok részére. Kaszinó, 48-*

as kör, gazdakör, ipartestület, községi óvodában állították föl. Az ágyak felszerelését, a szükséges fehérneműket stb. a város hazafias közönsége adta össze. Ugyancsak a város nemes lelkű családtagjai fognak a katonák élelmezéséről gondoskodni.” Szeptember 13-án érkeztek meg az első betegek.

Jászárokszállás képviselőtestülete 1914. augusztus 16-án döntött egy 30 ágyas sebesült kórház felállításáról a *háborúban megsérültek* részére. Berendezését a lakosság adományából gyűjtik össze. „*Smolung Pál 10 db nyoszolyát, a főjegyző két ágyat, Váradi Lipót 2 ágyat, Incze Éva iskolaigazgató több ágyat adott eddig.*” – tudósít a Jászárokszállás és Vidéke c. lap az augusztus 22-i számában. A kórházat a kaszinóban közadakozásból szeptember 12-re berendezték. November 3-án érkeztek meg az első betegek a szolnoki kórházból. 30 lábadozó sebesült katona érkezett Árokszállásra, 2 magyar volt közöttük, a többi idegen ajkú.

1915 februárjában a hadvezetés azt tervezte, hogy Jászberényben az üresen álló laktanyában 1200 ágyas hadi kórházat rendez be. Ez nem valósult meg, ugyanis április 20-án a 11 honvédszászlóalj egy pótzászlóalját Szécsényből Jászberénybe helyezték.

Jászapátin viszont 1916. szeptember első napjaiban egy katonai biztosság a gimnázium épületét katonai kórház céljára lefoglalta. A gimnázium részére az igazgatói lakást, az igazgatói irodát és a tanácskozó termet kapták meg, a többi helyiséget kórház céljára igénybe vették. A 4. sz. honvéd tartalék kórház költözött ide. A kórház parancsnoki teendőit dr. Szöllős Zsigmond ezredorvos látta el. A gimnázium – melyet 1912-ben alapítottak, ekkor már 5 osztállyal működött – a katolikus központi elemi iskola 7 tantermét kapta meg a tanítás céljaira. A kórház 1917. április 24-én hagyta el az intézet épületét. A kórházparancsnokság csekély károktól eltekintve tiszta és sértetlen állapotban adta vissza a hatalmas épületet az igazgatóság részére, sőt az épület előtti háromszögletű terület a kórház még parkosította is.

A legnagyobb betegforgalmat a jászberényi vöröskeresztes kórházak bonyolították le. Itt a polgári kórházban, az Erzsébet kórházban is ápoltak sebesült katonákat. 1914 Karácsonyán 218 beteg katonát ápoltak Jászberényben. 1915. november végén készítettek egy felmérést, mely szerint a jászberényi kórházakban 1 év alatt 6758 beteget kezeltek. A kórházakban történő elhalálozásokról Jászberényben maradtak fenn adatok. A berényi vöröskeresztes kórházakban kezelt háborús sebesültek közül 182 katona halt meg. A monarchia különböző részéből származtak, s végső nyughelyük valamelyik jászberényi temető lett – valamennyien Jászberényben nyugszanak.

Az egyes települések lakossága nagy szeretetet és szimpátiát mutatott a sebesült katonák iránt. Gondozásukat és kiszolgálásukat helyi női önkéntesek végezték, ruhát, élelmet, ajándékokat gyűjtöttek részükre, karácsonykor ünnepeket rendeztek, karácsonyfákat állítottak a kórházakban és minden beteg katona ajándékot kapott. Ma talán szokatlannak tűnik, de minden ajándéksomagnak szerves része volt a dohány, cigaretta vagy szivar. Jászberényben 1914. novemberében 550 fős Ozsonna Társaság alakult, melynek tagjai minden héten, kedden és pénteken este 6 és 7 óra között süteménnyel kedveskedtek a város összes kórházaiban gyógyuló katonáknak.

Jászapátin az orvosi teendőket dr. Beöthy János és dr. Khind Barna helybeli orvosok látták el, az ápolást önkéntes ápolók, az ebédet és a vacsorát pedig a *jászapáti úri társaság* fiatal lányai szolgálták fel. A konyhát Mihályi Apollónia vezette.

A háború elkezdődött, a katonák elmentek, az itthon maradtak főleg pedig a kereső nélkül maradó családok élete nehezebbé vált. Az állam hadi érdekekre hivatkozva egyre fokozottabb mértékben avatkozott be a gazdasági életbe.

A katonaság fokozottan igénybe vette a vasútvonalakat, emiatt korlátozták a polgári forgalmat. Azokon a településeken, ahol vasútvonal volt, az áthaladó katonavonatokra – melyek a frontra vitték a katonákat, vagy sebesülteket hoztak onnan – tömegével vonult ki a lakosság az állomásra, élelemmel, süteménnyel, gyümölcssel, dohánnyal, cigarettával, frissítővel és alkohollal kínálták és vendégelték meg a harcba indulókat, vagy a hátországba gyógykezelésre

érkező sebesülteket. A katonai fegyelem érdekében egy idő után a szeszes itallal történő ajándékozást be kellett tiltani. A postán is korlátozásokat vezettek be, a távirat és a csomagforgalomban, az interurbán beszélgetéseket pedig beszüntették.

Fontos feladatként jelentkezett a hadbavonultak családtagjainak segítése. Pénzbeli adományokat gyűjtöttek, jótékonyági esteket, hangversenyeket rendeztek. Az adományozók neveit a helyi újságok közölték. Edvi Illés Aladár festőművész 1914 augusztusában 50 koronát ajánlott fel, Vágó Pál festőművész pedig 100 db 3 kg-os kenyeret a jászapáti rászorulóknak. Jászberényben a gimnazisták jótékonyági előadásokat rendeztek, Jászapátin pedig a templomban tartottak koncerteket erre a célra. A gyűjtést a különböző szervezetek végezték: Ipartestület, Nőegylet, Vöröskereszt, középiskolák tanárai és diákjai. A kórházak részére természetbeni adományokat gyűjtöttek (élelmiszer-ruhanemű) Az ősz folyamán megindult a meleg ruházat, prémek gyűjtése a fronton lévő katonák részére.

A bevonultak munkaereje és a háború céljaira igénybevett lovak hiányoztak a gazdasági életből. A korabeli lapokban felhívások olvashatók. Kérik a gazdákat, a mezőgazdasági munkák elvégzésében segítsenek egymásnak és kérik a munkaadókat, hogy bevonult alkalmazottaik családtagjait segítsék. A munkaerőhiány enyhítésére 1915 májusától lehetőség nyílt hadifoglyok alkalmazására. Ezzel a lehetőséggel sokan éltek a Jászságban.

A háború kezdetén a hadkötelezettség 19-42 év között volt. A nagy emberveszteség következtében szinte folyamatossá váltak a bevonulások és a bevonulási korhatár is folyamatosan emelkedett. Így az alsó korhatárt 18 évre csökkentették, a felső korhatár a háború vége felé már 55 év volt. Sőt arra is találunk forrásokat, hogy Jászberényben a VII. osztályt végzett tanulókat is behívták. De nehéz volt az iskolákban a tanulás is, ugyanis a tanárok közül is többen frontszolgálatot teljesítettek. Év közben vitték el őket, vagy engedték haza, emiatt volt olyan tanulási év a jászberényi gimnáziumban, hogy három alkalommal kellett órarend módosítást végezni, illetve tantárgyakat elhagyni, mert nem volt, aki oktassa.

1915. május 20-án az üresen álló laktanyába új katonai alakulat érkezett, a 11. honvéd gyalogezred egyik pótzászlóalja. Szécsényből települtek át Jászberénybe, feladatuk a behívottak kiképzése és összekovácsolása, és menetszázadok küldése folyamatosan a harctérre. Megnövekedett létszámmal érkeztek, így a laktanyán kívül minden üres épületet lefoglaltak a városban. Május 23-án Pünkösöd vasárnap délután a gimnáziumot is igénybe vették, az igazgatói lakás, iroda, szertárak és a könyvtárak kivételével, és szeptember 10-én hagyták el az épületet.

Az 1916-17-es tanévben a halicsi hadikórház akart a gimnázium épületébe költözni, azonban nem találtak alkalmas helyiséget a tanítás céljára, így a kórház vezetősége elállt ettől a szándékától. A háború folyamán a gimnázium épületét még egy alkalommal igénybe vették katonai célokra. 1917. május 28. és szeptember 5. között a kassai hadkiegészítő parancsnokság tartalékos tiszti iskolát működtetett benne.

A háború egész folyamán gondok voltak az élelmiszerellátással. A gabona, a hús és tejtermelés évről évre csökkent. A hadsereget el kellett látni, így a piacra kevesebb jutott. A szabadpiaci árak emelkedtek, megjelent a spekuláció és az üzérkedés. Ez ellen a hatóságok kemények felléptek, de nem mindig sikeresen. 1915-ben bevezették a rekvirálást és a rögzített árakat. A termelőket elszámoltatták, a szükségesen felüli részt az állam számára kellett beszolgáltatni. Élelmiszerhiány lépett fel, kenyér, tej, hús, zsír hiányzott. A zsír kiváltására szorgalmazták a napraforgó termesztését. A húshiány enyhítésére heti két napon, kedden és pénteken nem lehetett húst és húsból készült ételeket árusítani. Kevés volt a piaci behozatal, s azt, főleg a kereső nélkül maradt családok nem, vagy nehezen tudták megvásárolni, így ezen családok fogyasztása a létminimumra esett vissza.

A bevonultak hozzátartozói hadi segélyben részesültek, azonban az is kevés volt, és a kifizetése is akadozott. Olyan esetek is előfordultak, hogy akinek járt volna a segély, nem részesítették abban. A Jászberényi Újság 1918. évi szeptember 15-i száma egy ilyen esetről ír. Nyitrai László jászberényi születésű szakaszvezetőt egy dunántúli kórházban ápolták, mint

sebesültet. Tudomására jutott, hogy édesanyja nem kapott segílyt, s elkeseredésében levelet írt József főhercegnek. A főherceg az alábbi választ küldte részére: „*Vitéz fiam! Leveled vétele után tüstént megtettem a szükséges lépéseket, ha lehetséges, részesítesenek szüleid segílyben. Remélem, sikerülni fog. Mindenesetre bizonyos idő leteltével írjál nekem, hogy volt-e eredménye közbenjárásomnak. Remélem, sebe nem súlyos, s hamar meg fogsz gyógyulni. Az Isten áldjon és oltalmazzon meg vitéz fiam.*

Üdvözlettel József főherceg, vezérezredes. 1918. VIII. 12.”

Arról nincs további híradás, hogy a főherceg intézkedésének volt-e foganatja, de valószínűsíthető, hogy igen.

A népelelmezés területén igen nehéz helyzetben voltak a jászsági települések, s legnehezebb helyzetben talán Jászberény. Nehezítette az előjáróságok helyzetét, hogy 1914-ben szerb, 1915-ben pedig oláh internáltakat hoztak Jászberénybe és Árokszállásra. 1915-ben ruszin, 1916-ban pedig erdélyi székely menekültek érkeztek a Jászágba, az ő ellátásukról is gondoskodni kellett.

A kárpátaljai falvak újjáépítésére segílyakció indult, s a lakosság együtt érezve a bajbajutottakkal, kevéske pénzéből adakozott. A jász emberekben nagyon nagy szolidaritás volt tapasztalható.

Tovább nehezítette a helyzetet a különböző betegségek megjelenése. Tájegységükön a háború alatt megjelent a fekete himlő (Jásztelek, Árokszállás), a kolera, a vörheny, a kanyaró és a háború vége felé a spanyolnátha. Valószínűleg a nem megfelelő higiénia és nem kielégítő táplálkozás következtében nagyon nagy volt a gyermekhalandóság, ami 1915-ben Magyarország települései közül Jászberényben volt a legmagasabb.

A háború következtében az ország nehéz anyagi helyzetbe került, az ipari és nyersanyagtermelése visszaesett.

1915-ben elrendelték az évi 20 000 korona feletti jövedelemmel rendelkezők részére az úgynevezett *gazdagok adóját*. Ez a Jászágban az alábbi személyeket érintette:

Jászárokszálláson:	közbirtokosság, özv. Hild Károlyné
Jászapátin:	dr. Büchler Pál, Horváth Lajos, Löwy Emil
Pusztamonostoron:	Balázsovits Ernő
Jászberényben:	Baranyi Balázs, Fecske János, Leitner Ármin, Vallus István, Leiterdorfer Dávid

A hadi kiadások fedezésére hadikölcsön kötvényeket bocsájtottak ki, a háború folyamán összesen 7 alkalommal, 5,5, illetve 6 %-os kamatozással. Tömegesen jegyezték a Jászágban is, intézmények és magánszemélyek egyaránt. Sajnos ezek az értékpapírok az infláció következtében elértéktelenedtek, jelentős veszteséget okozva ezáltal tulajdonosaiknak. 1917-ben felvetődött a *vigalmi adó* bevezetésének lehetősége is.

A hadiipari anyag hiánya miatt 1915 októberében elrendelték a háztartási fémtárgyak, használati célra készült vörösréz, sárgaréz, nikkell és bronz tárgyak, valamint a harangok rekvirálását és hadi célokra való igénybevételét. Lefoglalták a szeszfőzdeket is. A fémtárgyak begyűjtésében a jászberényi gimnazisták is részt vettek. A harangok nagy részét leszerelték és elvitték. Általában egy, esetleg két harangot hagytak meg, de volt olyan templom, ahol egyet sem. (Jászberény Szentkúti templom). Jászberényből 1917 szeptemberéig összesen 20 harangot szállítottak el, a jászárokszállási templom 5 harangjából a nagyharang és a lélekharang maradt meg. A Jászárokszállás és Vidéke c. lap 1916. július 27-i számában megkapó és megható sorok olvashatók az árokszállási harangok „elbúcsúztatásáról.” „*A vasárnap esti 8 órai harangszó után megszólaltak a harangok, negyedórát zúgtak és „elbúcsúztak”. A férfiak elkomorulva, a nők utca hosszat sírva búcsúztak a „búcsúzóktól.” Hétfőn a 3 harangot leszerelték és elvitték.*” De elvitték a harangokat Jászapátiról és Jászkierről is, és a többi községek templomainak harangjai is a háború áldozataivá váltak.

Veszélybe kerültek az orgonák is. Jászladány templomában az orgonasípokot leszerelték és elvitték. Leszerelték a jászberényi Főtemplom és a Szentkúti templom orgonasípjait is 1918. május 31-én. A város vezetője a nagytemplomi orgona megmentése érdekében a vallás-és közoktatási minisztériumhoz fordult. A válaszról nincs tudomásunk, azonban a háború a vége felé közeledett, így mindkét orgona megmenekült a beolvasztástól.

Ugyancsak veszélybe került a Jászberényi Főtemplom és a jászladányi templom tornyának mives rézborítása. Mindkét templom tornyának rézborítását sikerült megmenteni. Ez már a háború vége felé volt. Berényben a bontási munkákat halogatták, s közben a templomot műemlékké nyilvánították, így már a toronyhoz nem lehetett hozzányúlni. Jászladányban az egyházközség a bontási idő megkezdésére vonatkozóan halasztási kérelemmel fordult az egri érsekhez és a megyei alispánhoz „*míg az nélkülözhető, a torony lebontás mellőzését kérjük*” – írták. A halasztást megkapták, közben pedig a háború véget ért, így a ma is látható művészi toronysisak az utókor számára megmaradt.

A háborús évek ellenére ebben a nehéz helyzetben az oktatás területén előrehaladás és fejlesztés volt tapasztalható. Jászberényben és Jászapátin sikerült „lobbizni” új intézmények alapítására, létrehozására. Az 1912-en alapított jászapáti gimnázium az 1914-15-ös tanévet már a Temető téren felépített új impozáns palotaszerű épületében tudta elkezdni. Ugyancsak Jászapátin 1915-ben jelentős községi hozzájárulással megnyílt a polgári leányiskola és az izraelita felekezeti elemi iskola.

Jászberényben a háború alatt a gimnáziumban megnövekedett a leány magántanulók létszáma, ugyanis a polgári leányiskola nem tudta befogadni növekvő tanulói létszámot. A fronton elesett sok fiatal katona halála miatt a lányok férjhez menési esélyei csökkentek, így a tanulással igyekeztek maguknak egzisztenciát és majdani megélhetést teremteni. 1918 szeptemberében a háború vége felé felvetődött egy leánygimnázium létesítésének a gondolata. A szervező bizottság is megalakult, azonban az összeomlás és a gyorsan változó események miatt ez az elgondolás nem valósult meg.

Ugyanakkor 1917-ben sikerült megalapítani a Tanítóképzőt, s még az év őszén elkezdődött a tanítás a Morgó néven ismert Kossuth utcai elemi népiskolában.

Szólnunk kell a nemzet napszámairól, a pedagógusokról is. Ők hol a fronton voltak, hol itthon – elég gyakran behívták őket -, megnövekedett óraszámmal végezték munkájukat, de ők végezték a rekvirálás nem éppen hálás feladatát is. És emellett még *szabadidejükben* ismeretterjesztő előadásokat tartottak különböző egyesületekben és a Vöröskeresztes kórházakban, és a segélyakciókban is részt vettek. Munkájukat önzetlenül és alázattal végezték.

Ha nem is szorosan a háború eseményeihez tartozik, meg kell említeni három olyan személy nevét, akik „*nagy forradalmi idők öreg tanúi*” voltak – mindhárman végigküzdötték az 1848/49-es szabadságharcot és megadatott az is nekik, hogy megélték a nagy háború kitörését, s vagy a háború alatt, vagy utána haltak meg.

- *Balatoni Farkas József* honvéd hadnagy 1916. október 8-án halt meg, 84 éves korában. Jászárokszálláson temették el október 10-én
- *Akantisz Ignác* honvéd hadnagy 1919. április 18-án halt meg 91 éves korában, Jászberényben temették el.
- *Tóth Albert* honvéd 1919 májusában halt meg, Jászapátin temették el 1919. május 21-én.

Mindhármuk temetése nagy részvét mellett történt, a gyászolók sokasága kísérte őket utolsó útjukra.

1918. október végére Magyarországon mély válság alakult ki, melyben szerepet játszott a négy éve tartó háború miatt bekövetkezett gazdasági összeomlás, a lakosság reménytelen helyzete, a néptömegek nyomora, a központi hatalmak háborús katasztrófája és a monarchián belül elindult nemzeti önállósulási folyamatok megerősödése. A nemzeti mozgalmak egyre határozottabban követelték maguknak az önrendelkezési jogot. A monarchia a szétesés szélén

állt. IV. Károly király október 16-án tett még egy kísérletet az egyben maradás érdekében, elismerte a nemzetek önrendelkezési jogát és minden nemzetet felszólított arra, hogy hozzák létre nemzeti tanácsaikat, de továbbra is maradjanak a birodalom belül, s ne külön államban valósítsák meg nemzeti célkitűzéseiket.

Az összeomlás időszakában IV. Károly király az október 27. előtti napon átutazott a Jászságon. *„Szerdán udvari kíséretével este ½ 9 órakor Debrecenből visszajövet Jászberényen keresztülutazott, azonban a vonat nem állt meg. Nagyon sokan voltak a vasútállomáson. Katonai részről Tattay ezredes, polgári részről dr. Pénzes Sándor helyettes rendőrkapitány”* – olvashatjuk a korabeli újságban.

A katasztrófa árnyékában sorra alakultak a nemzeti tanácsok, melyek a kaotikus helyzetet kihasználva, megvalósították népeik kiválását a monarchiából. 1918. október 23-án Budapesten is megalakult a Nemzeti Tanács, 25-én pedig a katonák törekvéseinek érvényesítése érdekében a katonatanács. A Forradalmi Katonatanács hathatós segítségével október 30-án győzött az *„öszirózsás forradalom”*.

November elejére az arcvonalak a harctéren megszűntek, melyek kezdődő felbomlása a csapatok jelentős részénél teljes összeomlássá vált. 1918. november 3-án a Padovában kötött fegyverszüneti egyezményvel véget ért a háború. Megkezdődött a katonák hazaáramlása. A hazatérő katonák nem a helyőrségeiken lévő laktanyába lettek irányítva, hogy ott leszereljék őket, fegyvereiket begyűjtsék, és a zsoldjukat kifizessék, hanem a családtagjaikhoz. A katonák a nehézfegyvereiket hátrahagyták, a kézi fegyvereket azonban a legtöbben megtartották, s így ezekben a napokban tömegével járkáltak fegyveresen az utakon és az utcákon. Ezek a katonák, akik hetekig utaztak hazafelé, zsold és élelem nélkül, elkeseredésükben nem egyszer lövöldöztek, s esetleg fosztogatásokat vagy erőszakos cselekményeket hajtottak végre. A polgári életbe történő beilleszkedésüket nehezítette, hogy az összeomlást követő katasztrófális helyzet miatt döntő részük nem kapott munkát, így csalódottságuk és elégedetlenségük miatt később a baloldali forradalom tömegbázisát adták. A korabeli feljegyzésekben a jászberényi vasútállomáson, a megyespelei vasúti megállóban, Jászfényszarun, Jászdózsán és Jákóhalmán történt ilyen esetekről lehet olvasni.

1918 novemberében megalakultak a helyi Nemzeti Tanácsok. Fő feladataik: a rend helyreállítása, helyi karhatalom (polgárőrség) megszervezése, a közellátási gondok megoldása, a frontokról hazatérő katonák, a forradalmi hangulatú néptömeg lefegyverzése és a fegyverek begyűjtése. A Nemzeti Tanácsok mellett továbbra is működtek a régi képviselőtestületek.

Közben a szociáldemokrata párt igen lendületes szervezőmunkát indított a néptömegek megnyeréséért, de 1918 decemberében egy újabb erő lépett fel ezen a küzdőtéren, a kommunista párt. 1918 decemberében Jászberényben megalakult a helyi csoportjuk is. A szociáldemokraták kezdetben a kommunistákat üldözték.

Az 1918. október 31-én uralomra került polgári demokratikus kormány, melyben a szociáldemokraták képviselői is részt vettek, rövid idő alatt válságba került, és 1919. március közepére már szétesőben volt. Az országban északon, keleten és délen antant csapatok tartózkodtak, melyek a novemberben megállapított demarkációs vonalat a nyugati hatalmak támogatásával több ízben beljebb tolták. A kormány antant-barát politikája is csődöt mondott: az 1920. március 20-án átadott Vix-jegyzék újabb magyarlakta települések (köztük Debrecen, Orosháza, Hódmezővásárhely, Makó, Szeged) kiürítését követelte. Károlyi Mihály köztársasági elnök ezt a jegyzéket elfogadta volna, de a szociáldemokraták ellenezték. Károlyi a válaszadást másnapra ígérte. Ezzel kormányválság állt elő. Károlyi Mihály végül úgy döntött, hogy olyan kormányt alakít, amely a jegyzéket elutasítja. A kormány többségében szociáldemokratákból állt, de helyet foglalt benne néhány kommunista is. Az ő szemében ez külpolitikai közeledést is jelentett Szovjet-Oroszország felé. Azonban a szociáldemokrata párt baloldala és centruma vezető politikusai arról voltak meggyőződve, hogy a kommunistákkal való megegyezés nélkül az orosz katonai segítség nem biztosítható, sőt az volt a véleményük,

hogy egy magyar arisztokrata, Károlyi Mihály vezető pozíciója mind a megegyezést, mind az orosz segítséget kizárja.

Március 20-án a szociáldemokrata vezetők egymás között tárgyaltak, másnap ezt folytatták a gyűjtőfogházban letartóztatott kommunista vezetőkkel, és a tárgyalások eredményeként létrejött a megegyezés. Március 21-én Vyx alezredes megkapta a semleges elutasító választ. Vyx alezredes segédtisztje 1919. február 25-én Jászberényben járt és a város vezetőivel tárgyalásokat folytatott.

1919. március 21-én a két párt Magyarországi Szocialista Párt néven egyesült, és kimondták a tanács hatalom megteremtését. Minderről a köztársasági elnök nem tudott. A háta mögött végrehajtott hatalomátvételtől „*hivatalosan egy hírlapi nyilatkozatból értesült, mely szerint a hatalomról lemondott, és azt átadja Magyarország népi proletariátusának*”. A nyilatkozatot nem Károlyi Mihály szorgalmazta, de a történészek szerint bizonytalan, hogy azt aláírta-e vagy nem. Mindenesetre Károlyi az aláírást tagadta.

A hatalomátvétel március 21-én békésen, zavargás és vérontás nélkül történt. Rövidesen szovjet-orosz mintára átalakították a közigazgatást. Az országot a Forradalmi Kormányzótanács irányította, a miniszterek szerepét a népbiztosok töltötték be. Az ügyeket mindenütt a munkás és katonatanácsok intézték a követtanács (szovjet) és a direktóriumok által. A rendőrség és a csendőrség helyére a vörös gárda (vörös őrség) lépett, a pénzügyi ügyek a pénzügyi népbiztosok ellenőrzése alá, a közigazgatási ügyek az ellenőrző közmunkaügyi, igazságügyi, közlélemezési stb. népbiztosok illetősége alá kerültek. Megalakultak a forradalmi törvényszékek is.

A tanácsköztársaság kikiáltásának híre március 22-én jutott el a járszági településekre. Napokon belül megalakultak a direktóriumok (Jászberényben ezt követtanácsnak nevezték): Jászberényben március 22-én, Jászapátin március 23-án, Jászszentandrásán március 22-én, Alattyanban március 23-án, Jászkiséren március 25-én, Jászárokszálláson március 21-én este 10 órakor, Jászfákóhalmán március 21-én, Jászladányban március 21-én, Jászfényszarun április 6-án. A többi járszági direktórium alakulási idejéről nem található forrás. A *direktórium* francia eredetű szó: *directoire*=igazgatóság, vezetőség, 1795-ben Franciaországban használták ezt a fogalmat először.

Jászárokszálláson a direktórium megalakulása után március 22-én este zendülés tört ki. Közel négyszáz személy verődött össze botokkal és fegyverekkel, akik úgy értelmezték a proletárdiktatúrát, hogy a tömegnek mindent szabad. Megtámadták a kereskedők lakásait, feltörték az üzleteket, raboltak és fosztogattak azzal a jelszóval, csak azt veszik vissza, amit a háború alatt kisajtoltak belőlük a kereskedők. Betörték a község házára is, ahonnan az elmaradt hadisegélyek kárpótlásul 210 ezer koronát vittek el és azt szétosztották. A Hatvanból, Szolnokról és Jászberényből érkező katonai különítmények megfékeztek a fosztogatókat és kb. 100 személyt letartóztattak.

A tanácskormány egyik fontos feladata volt a hatalom megszilárdítása. Ennek érdekében április 19-én kibocsájtották a túszerleletet, melynek alapján minden vádemelés nélkül vagyonos embereket vettek őrizetbe, akik életükkel feleltek a rend sértettségéért. „*Jászberényben a proletariátus a diktatúra biztonságának érdekében szükségesnek látja, hogy túszerleket szedjen. Az alábbiak vannak mint túszerleket a proletariátus kezében: Gosztunyi Aladár, Gosztunyi Géza, Koncsek István, dr. Koncsek Béla, Bathó János, dr. Bathó Károly, dr. Gere Jenő, Nagy Kálmán, Zöldi Márton, Fecske János, Sárközi János, Huba Lajos, Eördögh János, ifj. Péntes István, dr. Oláh István, Leitesdorfer Dávid, Herczeg Jenő, Erdős István, Schatz Henrik, Barthal Árpád, Neumann Vilma, Leitner Kálmán, Molser Bernát. A lakosság legkisebb megmoccanását a proletariátus elsősorban rajtuk torolja meg.*” – közli a Jászberényi Újság 1919. évi IV. 27-i számában. Őrizetbe vették Erdős András jászberényi plébánost is, őt Budapesten tartották fogva, míg a fenti személyeket a jászberényi börtönben őrizték.

A direktóriumok helyi rendeleteiket szankciók kilátásba helyezésével hozták, diktatórikus intézkedéseket vezettek be, a lakosságot félelemben tartották, minden rendbontást szigorúan büntettek. Fontos feladatuknak tartották az életfeltételek biztosítását, a közrendet és a vagyonvédelmet, a közélet gondjainak segítségét, a lehetőségekhez képest Budapest és Szolnok nincstelenjeinek élelmiszer-juttatását, a kofák és a kereskedők megrendszabályozását. Jászberényben a háború felmentettjeire, a háborús konjunktúra kiharzóira, a nyereszkesekre, a gazdákra, a jómódú iparosokra és kereskedőkre hadi sarcot vetettek ki. Az így befizetett összeget a hadi özvegyek, a hadi árvák és olyan szegény emberek között osztották ki, akiknek jövedelmük nem volt.

A Jászságban ezen a tavaszon árvízveszély fenyegetett, erre is figyelmet kellett fordítani. A tanácsköztársaság végleges államigazgatási szerveinek megalakulása érdekében a kormányzótanács rendeletet dolgozott ki, mely előírta a választások megtartását. Szavazati jogot biztosítottak minden 18 éven felüli munkásnak és munkásnőnek és azoknak a gazdáknak, akik nem tartottak cselédet. Nem szavazhattak azok, akik bérmunkásokat alkalmaztak, akik munkánélküli jövedelemből éltek, a kereskedők, a lelkészek és a szerzetesek, elmebetegségek és gondnokság alatt állók, és akiknek a politikai jogait bűncselekmény miatt felfüggesztették. A Jászságban április 6-án és 7-én bonyolították le a választásokat.

A helyi direktóriumok szociális és kulturális intézkedéseikkel próbálkoztak a lakásínség megoldásával, a gyermekek élelmezéséhez a tej biztosításával és budapesti proletárgyermekek vidéki nyaraltatásának megszervezésével. Jászszentandrás 50, Jászkisér 65, Jászapáti 84, Jászládány pedig 100 gyermek nyaraltatását vállalta, azonban erre már nem kerülhetett sor.

Az új rend szellemében az iskolákban megszüntették a hitoktatást, helyette felvilágosító, a tanácsrendszert méltató előadásokat tartottak. A pedagógusok között megszüntették a tanári címet, minden pedagógust egységesen tanítónak neveztek. A közművelődés ügyeinek ellenőrzésére minden községben megszervezték a munkástanácsok mellett működő művelődési osztályokat.

Május 1-jén szerte a Jászságban a legtöbb településen látványos külsőségek között ünnepelték meg a „*proletárság nagy nemzetközi ünnepét*”.

Május elején a tanácsköztársaságot támadó román csapatok előnyomulásának hírére Jászberényben a direktórium úgy döntött, hogy az éjjel elhagyják a várost. Ennek hírére a helyi ellenforradalmi erők szervezkedni kezdtek, de közben a jászberényi városi állomásra egy átutazó vörös zászlóalj szerelvénye érkezett, s ezek a vörös katonák úgy mond „*rendet raktak*” a városban és a Jászságban a direktóriumok tovább folytatták tevékenységüket.

Közben a gazdasági nehézségek fokozódtak, áru és élelmiszerhiány volt, az infláció növekedett. Július 11-én az asszonyok Jászberényben a liszt hiánya miatt tüntetést szerveztek. Nehezítette a helyzetet az is, hogy a direktórium tagjai között több intézkedésben nem volt egyetértés. Ilyen előzmények után meglehetősen feszült hangulatban került sor a már korábban július 13-ra meghirdetett népgyűlésre, melynek előadója Bokányi Dezső népbiztos hadtestparancsnok volt. A rendezvény biztosítására Szolnokról és Ceglédre mintegy 300 vörös katonát és egy gépfegyvert hoztak. A katonák a Főtér különböző pontjain voltak elhelyezve, a gépfegyver pedig a bank emeleti ablakában. A népgyűlést a főtéren tartották.

Bokányi beszédét a városháza főbejárata előtt egy szószéken tartotta. Eleinte közbeszólásokkal zavarták beszédét, majd mind hangosabban lehurrogták, s a tömegeből egy lövés dördült el. Ekkor megszólalt a vörös karhatalom kürtjének hangja. Erre a bank ablakában felállított gépfegyver a levegőbe lőtt. Pánik tört ki, Bokányi beugrott a városházára, a tömeg menekült, főként a mai Táncsics Mihály utca felé. A karhatalmi csapatok össze-vissza lövöldöztek, jórészt a menekülő tömeg felé. A lövöldözés vége: 11 halott és 35 súlyosabb sebesült. A sebesültek száma ennél több volt, ugyanis sok sérült nem jelentkezett.

Az eset kivizsgálását a kormányzótanács még aznap elrendelte. Bizottság alakult Gyetvai János vezetésével, de munkájáról írásos dokumentum nem maradt fenn. A kivizsgálás céljából

július 17-én megjelent a városban Vágó Béla a keleti hadsereg parancsnoka, aki megállapította, hogy a július 13-i vérengzés ellenforradalmi puccs következménye és a város polgáira 3 millió korona hadisarcot vetett ki. Behajtásával Heiser Károly városparancsnokot bízta meg, aki ezt az összeget néhány nap alatt behajtotta, azzal a biztosítással: pénzt vagy életet. Ez alatt a vagyonosabb polgároknál ruha razziát is tartottak, melynek során nemcsak a ruhákat, hanem más értékes ingóságokat is elvittek.

A Forradalmi Kormányzótanács a „néphatalom” védelme érdekében már március hónapban elkezdte a Vörös Hadsereg szervezését. Megindult a toborzás a Jászságban is. Jászberényben április közepéig mintegy 300-an jelentkeztek, köztük gimnazisták is.

A Jászság községeiben a 68. dandárcsoport 8 tagú toborzóbizottsága községből községbe járva a helyszínen vette nyilvántartásba a jelentkezőket. Jászberényben a volt honvédlaktanyában lehetett jelentkezni. A Jászságban Jászapáti a 133 nap alatt a 34. Bihari Vörös Ezred pótszázada, Jánoshidán a 31. sz. vörös gyalogezred, Jászladányon a bihari ezred rögtönítélő bírósága állomásozott. Ugyancsak itt állomásozott egy ideig, míg Apátiba át nem helyezték, a 7. számú Vasútbiztosító Osztag Parancsnoksága. 1919. július utolsó napjaiban Jászladányban voltak elhelyezve pihenőre a tiszántúli harcokban megfogyatkozott Vörös Hadsereg egységei. Az itt tartózkodó egységek előtt beszédet mondott Klein Béla. A katonák zúgolódtak, a hiábavaló küzdelem létét vitatták a román csapatok túlerejével szemben.

A jászsági vörös katonák nagy része a Szolnok környéki tiszai front védelméért vívott harcokban vett részt. A Jászság, ezen belül is az alsó Jászság fontos hadtáp területe volt a Szolnok környékén harcoló vörös katonai egységeknek. Az alsó Jászságban szállásolták el az itt állomásozó katonai alakulatokat. Jelentős élelmiszer és hadianyag szállítmányokat továbbítottak innen Szolnok munkásságának és a tiszai hídfő védelméért harcoló vörös katonai egységeknek. A jászsági községek főleg július folyamán a közéleti céljaira összegyűjtött élelmiszerfeleslegét rendszeresen Szolnokra szállították.

Budapesten augusztus 1-jén a tanácskormány lemondott. Ezen a napon a Vörös Hadsereg néhány alakulata még harcba indult Szolnoknál a románok ellen, azonban a hatalmas túlerő végleges visszavonulásra kényszerítette őket. Augusztus 1-jével a tanácskormány, a proletárdiktatúra a Jászságban is véget ért.

A proletárdiktatúra áldozatai a Jászságban:

1. *Jászárokszálláson: 1919. április 8-án*

Dobák Imre, Gedei László, Tompa Balázs

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei forradalmi törvényszék Jászárokszálláson lefolytatott tárgyalásán halálra ítélte őket, mert fegyverrel támadtak a március 22-i zendülés lecsendesítésére érkezett karhatalomra. Az ítéletet azonnal végrehajtották.

2. *Jászberényben 1919. május 2-án*

Egressy Kálmán, 22 éves joghallgató, tartalékos hadnagy.

Vallásos meggyőződése miatt már korábban őrizetbe vették és a jászberényi börtönben tartották fogva. A románok közeledtének hírére szabadon engedték. Amikor indult a börtönből kifelé, éppen akkor vezették be az utcán letartóztatott Fecske Sándort, akit a vörös örök puskatussal és nyeles kézigránáttal ütlegelve kísérték. Egressy Kálmán a segítségére sietett, az örök egy pillanatra megtorpantak. Ezt kihasználva Fecske és Egressy együtt menekültek a fogház őrszobája felé. Egy őr rájuk lőtt, de a lövés nem talált. Egy másik őr a nyomukba eredt, utolérte őket. Fegyverének csövét Egressy Kálmán mellének támasztotta és szíven lőtte. A Szent Imre temetőben temették el.

3. *Jászberényben: 1919. május 7-én*

Hajek Ferenc vöröskatona, volt törvényszék írnok.

Csapatteste Viszneken állomásozott. Fegyelmezett katonaként ismerték, de hangoztatta királyhűségét és hazaszeretét. Vitába keveredett alakulata politikai megbízottjával, aki feljelentette. Jászberénybe szállították, ahol a forradalmi törvényszék halálra ítélte. Az ítélethirdetés után a katona lőtérre vitték, ahol a halálos ítéletet azonnal végrehajtották. A Szent Imre temetőben, az I. világháborús sírkertben temették el.

4. *Abony: 1919. május 8.*

Doky Gábor 42 éves, tartalékos főhadnagy, Jákóhalma főjegyzője.

Május 2-án a románok elől elmenekült vörös őrség helyébe fehér érzelmű személyeknek rendfenntartóknak...?Ezután utasította a kisbíró, dobszó után tegye közhírré, hogy a tanácskormány rendeletei érvénytelenek és ismét a korábbi törvények a mérvadók. A vörös katonák visszatérése után letartóztatták és Abonyba szállították, s átadták az akkor ott tartózkodó Szamuely Tibornak, hogy ítélkezzen felette. Még egy percig sem tartott Szamuely különvonatán a bíraskodás: „*golyó*” – mondotta, s az elítéltet rögtön vitték a református temetőbe, ahol agyonlőtték. Az abonyi református temetőben temették el.

5. *Jászladány – 1919. május 14.*

Bornemissza Jenő 38 éves főjegyző.

Az volt a vád ellene, hogy a román előretörés idején, amikor a románok elérték a Tiszát, összeíratta a rend fenntartására alkalmas megbízható fehér érzelmű embereket. Besúgás alapján tartóztatta le a Ladányban időző bihari vörös ezred forradalmi törvényszéke. Halára ítélték és kivégezték.

6. *Jászapáti – 1919. május 17.*

Dr. Joó Andor járásbíró.

Kézzelfogható indok nem volt ellene, ellenforradalmi mozgalomban való részvétel gyanúja miatt a jászapáti fogházban volt letartóztatva. El akarták szállítani a jászladányi katonai forradalmi törvényszék elé, s cellájában durván rátámadtak. Ő védekezett, s erre egy vörös őrs utasításra agyonlőtte. Holttestét a cellában hagyták. Utóbb a hasát borotvával fölvtágták, hogy öngyilkosság látszatát keltsék.

7. *Jászladány – 1919. május 22.*

Szóllósi Miklós, 45 éves, Kisköre választott községi bírója.

A Nagyváradról Jászladányba menekült bihari vörös ezred forradalmi törvényszéke kötél általi halálra ítélte. Vád ellene: a románok közeledtekor fehér zászlót tűzött a templom tornyára, valamint azt feltételezték róla, hogy elvagdosta a vörös csapatokat összekötő tábori telefon vezetékeit. Az ítélet kihirdetése után brutális körülmények között felakasztották.

8. *Jászberény – 1919. július 13.*

Cseh János	51 éves	Czigi István	36 éves	Herczeg András	20 éves
Kiss Frigyes	22 éves	Kocza Béla	20 éves	Kovács Mihály	42 éves
Mészáros József	43 éves	Rácz János	44 éves	Szabó Mihály	61 éves
Urbán István	23 éves	Kondor József	15 éves		

Haláluk körülményeiről fentebb olvasható.

A Szolnok felől érkező román csapatok augusztus első napjaiban előzönlítették a Jászságot, s azt november végéig megszállva tartották. Ellátásuk igen nagy anyagi terhet jelentett a települések lakosságának. Emellett a román katonáktól nem volt idegen a fosztogatás és a garázdálkodás sem. A jászberényi ferences rendház krónikása írja ezekről a napokról: „...*a román katonaság jött nap-nap után – az út menti tanyákról mindent elvitt, pénzt, ruhaneműt, állatokat. Feltörték a pincéket, pogány módra garázdálkodtak.*” – Néhány nap múlva így folytatja: „... *összes felszerelésükkel elvonultak Jászapáti felé, elvittek tömérdek kocsi takarmányt, árpát, zabot, baromfit – 300 kocsival*” A Jászságot a román hadsereg II.

hadosztálya szállta meg. A hadosztály parancsnoksága a berényi gimnáziumban rendezkedett be.

Jászberényben a múzeumot is ki akarták rabolni, de nem találták meg, ugyanis az akkori múzeumigazgató Banner János levette róla a táblát. Ugyanakkor a méntelepet teljesen kifosztották. *„Nem maradt egyetlen ménje, nyerge, lószerevénye vagy személyi felszerelése sem. A tartásra kiadott méneket is úgyszólván teljes mértékben igénybe vették és kivonulásukkor magukkal vitték.”* – írja Menyhárt Kálmán a jászberényi méntelep történetéről szóló kéziratában.

Jákóhalmán még novemberben is visszatérő téma e zavaros napok értékelése. A november 23-i képviselőtestületi ülésen is szó esik róla: *„... a románok a községben igen sok kárt tettek, s igen sok gazdát úgyszólván teljesen kifosztottak.”*

A román katonai hatóság hajszát indított a volt vöröskatonák és a volt direktórium tisztségviselők ellen. Jászapátin augusztus 2-án agyonlőtték Velemi Endrét, a jászszági alsójárás volt politikai megbízottját, a község direktórium elnökét. Augusztus 1-jén Tarnaörs határában román járőrök agyonlőtték a Jászszentandrásra menekülő direktórium és vörös őrség tagjait, név szerint: Dudás Alajos, id. Bata Ferenc, ifj. Bata Ferenc, Terjék Alajos, Ádám László, Faragó Ignác, Rózsa László, Kovás József, Kovács Gyula, Berki Pál, Nagy András, Juhász Sándor és még 2 ismeretlen vörös katona. Győri József 14 éves fiú a közeli tanya udvarán egy fára felkapaszkodva nézte végig a tragikus jelenetet. Egy román katona észrevette és távcsöves puskájával őt is lelőtte. Valamennyien a jászszentandrasi temetőben nyugszanak.

Jászkiséren a románok bejövetele után 7 direktórium tagot végeztek ki. Jánoshidán a helyi direktórium tagjait Újszászra internálták.

A tanácsköztársaság bukását követő fehér terror résztvevői a románok támogatásával nagy arányú letartóztatási hullámot indítottak a tanácsköztársaság oldalán tevékenykedők ellen. Többségüket a jászberényi börtönbe szállították, majd bíróság elé állították, és hosszabb rövidebb börtönbüntetésre ítélték őket.

A román megszállás Szolnok megye Tiszán inneni részén november végén megszűnt. A kivonuló románok kétségbeejtő állapotot hagytak maguk után, elvitték (térítés nélkül) a lakosság gabona és takarmány készletét, valamint az állatállomány nagy részét. A veszteségek kiheverése mintegy tíz évet vett igénybe.

*

Az 1914 óta tartó fegyverropogás – mely szűkebb környezetünket négy évig elkerülte, de 1919-ben a Jászságot is érintette – 1919-ben befejeződött. A háború hatalmas emberáldozattal járt, szűkebb hazánk a Jászság mintegy 3500 derék hős fiát veszítette el. A hősi halottak számának megállapítása további kutatásokat igényel.

A Jászság népe tisztelettel adózik hős fiai emlékének. A háború befejezése után minden jászszági településen emlékművet állítottak a hazáért hősi halált halt fiai emlékének megörökítésére. Ezek az emlékművek kőbe vésett fájdalmas is. Számos családnak mélységes gyászt jelent, arra a kegyetlen sorsra emlékezteti őket, hogy akit szerettek, a háború szívtelensége elragadta tőlük, odadobván őket az idő előtti halálnak.

A háborúnak akkor van vége, ha a halottakat eltemetik. Ezeknek a családoknak nem volt lehetőségük szeretteik temetésén jelen lenni. Ezeknél az emlékműveknél tudtak emlékezni rájuk, el tudták siratni őket, gyertyát gyújtottak rájuk emlékezve, és virágot helyeztek el tiszteletükre. Mi, kései utódok is emlékezzünk kegyelettel a Jászság hős fiaira.

Első világháborús emlékművek a Jászságban

<i>Település</i>	<i>Avatás ideje</i>	<i>Alkotó neve</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Felavatta</i>
Alattyán	1933. VI. 29.	Gecse Árpád	vasbeton műkő	dr. Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jánoshida	1925. IX. 20.	Zsákodi Csiszer János	műkő	dr. Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jászsalsószentgyörgy	1926. V. 16.	Istók János	műkő	dr. Bozsik Pál nemzetgyűlési képviselő
Jászapáti	1923. XI. 11.	Görömbey Imre	műkő	K. Pethes László nemzetgyűlési képviselő
Jászárokszállás	1924. XI. 02.	Pongrácz Szigfrid	műkő	
Jászberény	1926. X. 24.	Vass Viktor Pongrácz Szigfrid	mész bronz	gróf Apponyi Albert nemzetgyűlési képviselő
Jászdózsa	1923. XI. 04.	Nemes György	műkő	
Jászfelsőszentgyörgy	1930. X. 26.	Vass Viktor	beton	dr. Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jászfényszaru	1924. VII. 06.	Vass Viktor Pongrácz Szigfrid	műkő	
Jászkóhalma	1924. V. 29.	Siklódi Lőrinc	műkő	dr. Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jászkisér	1930. VI. 29.	Telcs Ede Kotál Henrik Andreotti Géza	műkő bronz	Ravasz László református püspök
Jászládány	1926. V. 24.	Martinelli Jenő	műkő	József főherceg
Jászszentandrás	1925. IX. 27.	Kisfaludy Stróbl Zsigmond	műkő	Horváth József főszolgabíró
Jásztelek	1932. X. 30.			dr. Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Pusztamonostor	1927. VIII.20.	Vass Viktor	műkő	